

ПРЕСА ЗАКАРПАТТЯ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ УКРАЇНИ 1900 – 1930-х рр. ХХ ст.

Найбільше сучасних і давніх досліджень з історії розгортання педагогічної творчої думки за різними напрямками на сторінках періодичної преси припадає на період другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття. У прямому доступі перебуває достовірна статистична інформація, представлена у бібліографічних оглядах, довідниках, літописах тощо, і широке поле дослідницької літератури описового й аналітичного характеру (Н.М. Гупан, А.П. Животко, І.В. Зайченко, Н.В. Зелінська та багато ін.). Період першої половини ХХ століття можна вважати найбільш дослідженим. Водночас, саме навколо цього періоду в колах істориків педагогіки розгортається широка дискусія.

Як відомо, педагогічна думка взагалі, а педагогічна публіцистика ще й за своїми конститутивними ознаками, є віддзеркаленням соціально-економічних та культурно-історичних процесів і в нашій країні, і в усьому світі. Складна історія української державності, територіальна роз'єднаність України, що тривала аж до повоєнних часів (50-х рр. ХХ ст.), робить проблематичним цілісний погляд на проблеми й закономірності розвитку та функціонування педагогічної періодики в українських регіонах, розвиток яких відбувався відірвано від свого етнічного масиву в умовах геополітичного протиборства. Превалювання у переважній більшості педагогічних публіцистичних текстів та дослідницьких розвідок офіційно-догматичних поглядів тієї держави, до складу якої на той час входив той чи інший український регіон, ускладнює процес науково-історичного опанування періоду, відволікаючи різного роду ідеологічними читаннями.

У сучасній історії педагогіки намітився процес повторного звернення до першоджерел того періоду, які потребують не тільки ідеологічно не зашореного прочитання, але й нового відкриття (Маловідомі джерела української педагогіки (друга половина ХІХ-ХХ ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.; Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: АПН, 2003. – 68 с. та ін.). Новими гранями відкрилися персоналії видатних українських педагогів-публіцистів К. Ушинського, С. Миропольського, П. Юркевича, С. Русової, І. Огієнка, Я. Чепіги, Б. Грінченка, А. Макаренка, Г. Гринька, Я. Ряппо, М. Скрипника, П. Ващенко та багатьох інших.

Мета цієї статті – на основі аналізу вже наявних наукових праць і статистичних даних з проблеми преси України виявити основні найбільш вагомні етапи початків української педагогічної періодики; спираючись на феноменологічний аналіз видатних персоналій педагогічної публіцистики того часу, визначити основні конститутивні риси цього жанру джерелознавчої літератури, які зумовили подальший розвиток української творчої педагогічної думки.

Перші періодичні видання в Україні з'явилися на початку XIX ст. Вони свідчили про піднесення громадської думки, зростання культурних потреб тодішнього суспільства, його інтерес до політичного життя. Народження української журналістики було підготовлене усім попереднім періодом соціально-економічного розвитку України.

Українська періодика у своєму виникненні й розвитку зазнала особливих труднощів, зумовлених розчленованістю території України й постійними заборонами й переслідуваннями українського друкованого слова російським самодержавством і цісарським урядом. Переважна більшість перших періодичних видань, хоча й змушені були пристосовуватися до цензурних обмежень, за своїм духом були виявом опозиційних настроїв. Уряди Росії й Австро-Угорщини, ураховуючи вимоги часу, дозволяли їх видавати й тут же чинили всілякі перешкоди, усвідомлюючи їхню небезпечність. Це ускладнювало створення спільних друкованих органів для Східної й Західної України. Ізольованість певних територіальних частин України, з одного боку, і своєрідність у них соціального й національного гноблення, з іншого, позначалися на вимогах до української періодики й визначали її характер і спрямованість. Однак, в українській журналістиці Східної й Західної України на всіх етапах її існування у період з 1900 до 1930-х рр. чітко визначився ідейний напрям національного відродження.

За весь дореволюційний час на Східній Україні виходило 17 періодичних педагогічних видань і 7 додатків до них. Крім цього, видавалося 25 дитячих періодичних видань [Аблов Н.Н. Педагогическая периодическая печать (1803 – 1916): Библиографический обзор. – М.: Стеклография НКПС, 1937. – 132 с.].

Серед дореволюційних періодичних педагогічних видань в Україні чільне місце належить українському педагогічному журналу «Світло» (1910 – 1914), що видавався в Києві для сім'ї й школи. У першому номері (вересень 1910) у передмові «Наші завдання» редакція так визначала місце свого журналу:

«1. Допомогати всім заходам у справі народної освіти, освітлювати усі питання просвітнього характеру, знайомити з усіма здобутками людської думки в педагогічній, у широкому розумінні цього слова, сфері, розробляти теоретичні й практичні питання шкільного, позашкільного й сімейного виховання.

2. Спеціально освітлювати й розробляти питання про освітні потреби українського народу. Вважаючи найпершою умовою всякої правдивої просвіти рідну мову, ми особливу увагу звертаємо на всі справи, що з цим питанням зв'язані, пропагуючи серед громадянства думку про рідну мову в освіті й усякі практичні способи для проведення цієї думки в житті.

До цих двох головних завдань ми повинні додати ще два, які теперішніми часами висувуються на передній план. Перше – це обслуговування потреб українського учительства... І ще одно завдання – уділяти, стільки сили і змоги, місце й увагу справам позашкільного виховання, виясняючи ті способи, якими можна повернути його на

український шлях і ним провадити до національної свідомості» (Журнал «Світло», 1910. – Книжка перша).

Співзасновником, співредактором й активним дописувачем журналу була С.Ф. Русова, яка опікувалася питаннями відродження національної системи освіти, розробкою основ української школи (Русова С.Ф. Просвітницький рух на Україні в 60-х роках // Світло. – 1910. – № 3. – С. 44-54.; Русова С.Ф. Ідейні підвалини школи // Світло. – 1913. – Кн. 5. – С. 33-39). «Світло» гуртувало біля себе десятки педагогів і письменників: С. Васильченко, М. Грінченко (Загірня), С.Єфремов (Єфремов С.О. «Вони не просять»... // Світло. – 1911. – Кн. 4. – С. 21-27.; Єфремов С.О. Голос природи // Світло. – 1913. – № 1. – С. 26-30), Гр. Наш, П. Капельгородський, Чалий, Я.Ф. Чепіга (Зеленкевич) (Чепіга Я.Ф. Грунтовні принципи нормальної школи // Світло. – 1911. – Кн. 1. – С. 3-7.; Чепіга Я.Ф. Проект української школи // Світло. – 1913. – № 1-4.; Чепіга Я.Ф. Педологія або наука про дітей // Світло. – 1911. – Кн. 5. – С. 4-9.), С. Черкасенко та ін.

Російське самодержавство тримало єдиний педагогічний журнал «Світло», що видавався у Східній Україні, під пильним наглядом і чинило всілякі перешкоди, конфісковувало його номери.

Обсяг періодичних педагогічних видань дореволюційної Східної України був мізерним порівняно з педагогічними виданнями дореволюційної Росії. Так, журнал «Учительське слово» мав формат 1 x 25 см, у середньому 16-20 стор., журнал «Світло» – формат 15 x 22 см, – 70-80 стор., незначними були й тиражі. Матеріальне становище педагогічних періодичних видань завжди було скрутним.

Час існування Української держави за різних національних урядів (УНР, Центральної ради, Гетьманату, Директорії) 1917 – 1920 рр. – один із найбільших сплесків самоусвідомлення нації, розвитку суспільних наук, публіцистики, мистецтва й педагогічної думки. Г.Г. Ващенко називає означений період «українським ренесансом ХХ століття» [Ващенко Г.Г. Український ренесанс ХХ століття // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ-ХХ ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д. Березовська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с. – С. 377-392].

Першочерговим завданням культурної революції на території тодішньої України була ліквідація неписьменності й малописьменності дорослого населення й підростаючого покоління. А це вимагало великої армії педагогів, які були б громадсько й політично активними, гарними організаторами й «навчителями» народних мас. Проте багато учителів не знали ні української мови й літератури, ні української культури [Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.].

У період з 1917 до 1920 року на території державної України видавалося 14 педагогічних періодичних видань: три вісники (Вестник Одесского губернского отдела народного образования. – Одеса, 1919 (1920); Вісник Волинського губерньського відділу народної освіти. – Житомир, 1919; Студенческий вестник. – К., 1919.); десять журналів (Вільна українська школа. – К., 1918 (1919); Высшая школа. – Одесса, 1919; Внешкольное

образование. – Харків, 1919; Внешкольное просвещение. – Харків, 1918; Народное просвещение. – К., 1919, Одеса, 1921 – 1922; Народна освіта. – К., 1919; Освіта. – Кам'янець на Поділлі, 1918; Просвещение. – К., 1920, Чернігів, 1919; Учитель и школа. – Харків, 1919; Школа і життя. – К., 1918 – 1920); одна газета (День дитини. – Кам'янець-Подільський, 1920). Шість видань виходили українською мовою, сім – російською, одне – єврейською.

У ці роки було сформовано національну шкільну політику, з'явилися перші контури національної системи освіти й виховання. Українські педагоги працювали над науково-методичним забезпеченням навчально-виховного процесу в школі – створювали національні підручники, упроваджували в педагогічний процес українознавчі дисципліни, народознавство, краєзнавство. С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко, І. Огієнко, В. Дурдяківський розвивають ідеї та положення, виношені у попередній період, але зараз вони стають провідним, магістральним напрямом педагогічної думки, набувають офіційного статусу. Однак загострення на початку 20-х років ідейної боротьби у питанні підготовки педагогічних кадрів стало причиною спочатку цензурних утисків, а згодом і репресій. Значна частина свідомої української інтелігенції вимушена була емігрувати.

Чехословаччина (Прага, Подєбради, деякі міста Закарпаття) стала центром російської та української еміграції, серед якої були видатні політичні діячі, учені, митці. Чехословаччина посідала перше місце серед країн з розселення емігрантів. На її території діяли більше десяти тільки українських науково-освітніх і культурних товариств, вищих навчальних закладів, академій, гімназій, значна кількість громадських та політичних організацій, кілька видавництв, котрі випускали десятки газет, журналів та сотні книг українською мовою. У нову державу переїхали також більшість українців із Відня.

У 1921 році до Праги був переведений Український Вільний Університет (заснований у 1920 р. у Відні), у 1922 році у Подєбрадах створено Українську Господарську Академію, у 1923 р. у Празі відкрито Вищий Педагогічний інститут ім. Драгоманова та Студію Класичного Мистецтва тощо.

Після розпаду Австро-Угорської імперії згідно із Сен-Жерменським договором від 10 вересня 1919 року Закарпаття (Підкарпатська Русь, Карпатська Україна) ввійшло на правах автономії до складу Чехословацької республіки (1919 – 1939 рр.). Незважаючи на неоднозначну оцінку цього періоду науковцями різних галузей, необхідно визнати, що в Чехословаччині знайшла свій розвиток закарпатська багатомовна преса й преса «русинів-українців» взагалі (див. табл. 1), і педагогічна зокрема (див. табл. 2). Цей розвиток, на думку В.В. Туряниці, очевидний і незаперечний порівняно з австро-угорським періодом [Туряниця В.В. Зародження і становлення педагогічної періодики на Закарпатті // Наук. вісн. Ужгородськ. держ. ун-ту: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»: ВАТ «Патент». – 1998. – № 1. – С. 8-16; Перша педагогічна газета Закарпаття та її редактор // Гімназія. – 1998. – № 7. – С. 15; «Газета для народних учителів» – наступниця «Учителя» //

Таблиця 1

**Кількість газет, що виходили на Закарпатті в 1919-1938 рр.
(доба Чехословаччини)**

Мова видання											
Усього газет	українська	%	російська	%	язичіє	%	угорська	%	чеська	%	Іншими мовами (словацька, єврейська)
183	62	33,8	39	21,3	25	13,7	34	18,5	13	7,1	4

Таблиця 2

Педагогічна преса Закарпаття Австро-Угорської та Чехословацької доби

Доба						Кількісне зростання	
Австро-Угорська			Чехословацька				
Кількість		Припадає 1 назва на	Кількість		Припадає 1 назва на	назв газет	%
населення	газет		населення	газет			
500-600 тис. чол.	2	250-300 тис. чол.	461 тис. чол.	9	51.2 тис. чол.	7	450

Слід зазначити, що на Закарпатті в добу Австро-Угорщини виходила лише одна педагогічна газета «Учитель» (1867) в Ужгороді, яка й започаткувала розвиток професійної журналістики в краї. А «Газета для народних учителів» (1868 – 1873) виходила у Будапешті сімома мовами – мовами народів, які заселяли Угорщину, і, по суті, дублювала педагогічну газету «Neptonitok Lapja» – офіційного органу Міністерства освіти Угорщини.

У добу Чехословаччини всі педагогічні газети виходили у краї, дублів газет іншими мовами (навіть офіційних органів) не було. Крім газет, що розповсюджувалися на всій території Підкарпатської Русі (Карпатської України), видавалися також шкільні календарі та газети (вони в таблиці не враховані).

Конституція Чехословаччини забезпечувала русинам краю широкі права й свободи, зокрема свободи друку, зборів, право створювати товариства й т. ін. Нові умови творчості, свободу друку відразу відчули культурно-освітні діячі краю. Редактор газети «Наука» Августин Волошин з 1 січня 1922 року перейменовує її на «Свободу», засвідчуючи цим головну ідею визвольних прагнень автохтонів Закарпаття. У редакційній статті першого номера зазначалося: «Наша свобода – значить для нас лиш забезпечення законних прав наших..., прав культурної свободи, оборони против насильствій ворогов нашого народного языка и народної культури, котрі путають нашу просвітну працю из неукости й политичного фанатизма або за гроші...» [Свобода. – 1922. – 1 января]. У 1923 році в серії статей «К історії нашого новинарства», що друкувалися в газеті «Русин», а згодом склали окремих розділ його книги, він стверджує: «История нашего новинарства доказує, что для газет, во-первых, потребна свобода. Без ній не розвивається она, як не може жити рослина без свіжого воздуха, без світлости сонця. Наша народна свобода є запорукою того, что наше новинарство по сему здорово, сильно буде розвиватися» [Волошин А. Спомини. – Ужгород, 1923. – С. 71.].

Тільки за п'ять років перебування Закарпаття у складі Чехословацької республіки (1919 – 1923) видавалося 35 періодичних видань, а за весь період австро-угорського панування нараховувалося лише 17, з яких чотири виходили угорською мовою. Кількісну і якісну динаміку росту преси засвідчують і самі журналісти, і дослідники А. Животко, П. Магочі, В. Габор,

І. Добош та ін. [Наша преса // Свобода. – 1923. – Ч. 30; Подкарпатська Русь в світлі статистики на виставці сучасної культури в Берні // Подкарпатська Русь. – 1928. – № 6; Животко А.П. Преса Карпатської України. – Прага, 1940.; Животко А.П. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90; Магочі П.Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). – Ужгород, 1994; Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20-30-х років ХХ ст. – Івано-Франківськ, 1995.; Габор В. Закарпатська україномовна преса 20-30-х років ХХ століття у контексті національного відродження краю: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1997]. Станом на 1928 р. «число часописей впадає кожному в око, бо зібрана там (*ідеться про виставку сучасної культури у Брно*) ціла колекція... Итак, маємо у нас часописей (шоденних, тыждневых й місячних): 22 мадярські, 10 руських, 10 русских т.е. великоруських, 5 єврейських, 4 чеські, 2 українські, 2 чесько-руські, 1 чесько-руська, 1 русско-мадярська, 1 русько-мадярська, 1 мадярсько-русько-чеська. Всіх разом 59. Це все точно позбирано, не треба сумніватися. Українською правописею виходило дійсно 3, а не 2 часописи» [Подкарпатська Русь у світлі статистики на виставці сучасної культури в Берні // Подкарпатська Русь. – 1928. – № 6. – С. 127-128].

У Підкарпатській Русі у зв'язку з мовним питанням та на релігійній і політичній основі склалася важка ситуація культурного протистояння «українофільської» й «москвофільської» течій. Саме від учителів, видавців педагогічної преси, яка була рупором, трибуною педагогічних ідей, національного відродження, організатором, агітатором і пропагандистом їх національної спрямованості, залежала й мова викладання у школі та мова видання газет, підручників. Необхідно враховувати ці складні та суперечливі умови, щоб об'єктивно оцінити процес розмаїття появи педагогічної преси, зрозуміти й дати належну оцінку тенденціям і закономірностям розвитку журналістики, усвідомити значення тих фактів і прагнень, що вивели періодику краю на шлях поступу. «Кожна вартість у цих обставинах, – акцентує О. Рудловчак, – має переважно релятивну вагу й повинна розглядатися відносно до об'єктивних умов і через їх призму, враховуючи розташування сил, структуру культурно-національних орієнтацій і програм» [Рудловчак Олена. Біля джерел сучасності: довідки, статті, нариси. – Пряшів, 1981. – С. 120-121.].

Діяльність українофілів і русофілів суттєво впливала на процес розбудови освіти та шкільництва краю, ускладнювала навчально-виховний процес. Особливо це було помітно у роботі учительських громадських організацій, зокрема «Педагогічного Товариства» (засноване 1924 р.), яке очолювали провідні педагоги української орієнтації А.Волошин, А.Штефан, Ю.Ревай та «Учительського Товарищества Підкарпатської Русі» (1925) русофільського напрямку, яким тривалий час керував В.Шпенік. Кожна з орієнтацій мала власний друкований орган. Боротьба між ними відбивалася й на процесі розвитку педагогічної журналістики, освіти й шкільництва. За доби автономного існування Карпатської України (1938 – 1939) тут виходило 16 органів преси: українських (у тому числі й чеською мовою) – 11;

російських (москвофільських) – 3; чеських – 1; двомовних (українсько-чеських) – 1. У тому числі – 4 органи як продовження з попередніх років і 12 нових. За змістом українська преса охоплювала усі галузі й задовольняла усі вимоги часу [Животко А.П. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90. – С. 271-272.].

Серед цієї значної кількості періодичної преси (суспільно-політичної, господарської, літературно-суспільної, духовної та ін.) вагоме місце посідала педагогічна періодика, що було продиктовано соціальними змінами, необхідністю підняти кваліфікаційний рівень учителів, розширити освітні горизонти учнів та їхніх батьків.

Саме в цей період виходять спеціальні видання: «Урядовий вісник», «Учительський голос», «Наша школа», «Подкарпатська Русь», «Учитель», «Наш рідний край», «Пчілка», «Віночок для підкарпатських діточок», «Юный друг», «Народна школа», «Приятель школяра на 1925-1926 навчальний рік», «Ученический календарь на 1928-1929 навчальний рік» та інші. Вони були призначені передусім для учителів та шкільної молоді. Видання були й офіційними органами шкільного реферату, й органами педагогічних товариств різного напрямку або навіть окремих видавців.

Орган Шкільного реферату (відділу) крайового уряду видавав «Урядовий вісник» (1921-1937), який був розрахований передусім на учителів шкіл. Сам видавець і призначення вісника впливали на формування матеріалів періодичного видання. Тут друкувалися офіційні матеріали, хроніка педагогічного життя, подавалися рекомендації щодо використання підручників. Офіційний відділ цивільної управи Підкарпатської Русі видавав і фаховий часопис «Учитель» (1920-1936), який поставив перед собою завдання згуртувати «усі сили, що хочат щиро працювати для свого шкільництва і буде символом (*журнал «Учитель»*) усіх стремлінь молоді генерации в молодій Подкарпатській Русі. Ми, збудувавши нову школу на основах поступу і широкого демократизму, можемо скріпити нашу свободу і сказати, что: В своїй хаті своя правда, і сила, і воля» [Учитель. – Ужгород. – 1920. – Ч. 1. – С. 2]. Редактори зуміли згуртувати навколо часопису вчителів, інспекторів шкільного відділу та науковців. Уже самі рубрики й вміщені матеріали засвідчували, що журнал піднімає важливі педагогічні проблеми мови, виховання, реформування освіти, методики навчання тощо.

«Учительське товариство Подкарпатської Русі», згодом «Учительська громада», що утворилося у 1929 р. після москвофільського «Учительського товарищества» було офіційним видавцем «Учительського голосу» (1930-1938) та «Нашої школи» (1935-1938). Слід відзначити, що «Учительський голос» один із перших перейшов на фонетичний правопис і друкувався українською літературною мовою. «У той час, як на Закарпатті не було жодної дійсно української граматики з новим фонетичним правописом, «Учительський голос» був поряд із творами кращих закарпатських письменників зразком і підручником мови для українського вчительства» [Штець М. Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини (після 1918). – Братислава, 1969. – С. 84-85].

«Народна школа» була також часописом москвофільського спрямування, органом «Учительського товарищества», який, крім дидактичних проблем, висвітлював роботу вчительських первинних осередків та культурно-мистецьке життя. Своє кредо редакція сформулювала так: «Наша школа» хоче улегшити працю учителям, хоче зробити її гарнішою, успішною. Тому й наміряє в наступному шкільному році (*перший номер журналу вийшов у грудні 1935 р.*) поступово видавати підручники для вчителів, у яких розроблений би увесь учебний матеріал народної школи по учебним годинам. А тим і хоче виповнити одну прогалину в житті нашого учительства й шкільництва та усунути недостатки й направити хиби, що виринули з обставин» [Наша школа. – Мукачево. – 1935. – Ч. 1. – С. 1].

Журнал «Підкарпатська Русь» (1923-1936) ставив за мету давати читачеві популярні наукові статті з історії, географії, природознавства, господарства, життя й побуту народу й т. ін. Журнальні публікації відзначалися науковою спрямованістю, глибиною змісту й аналітичністю. Одним із напрямів «Підкарпатської Русі» була реформа шкільництва, висвітлення теорії й практики навчання та виховання, особливо змісту освіти, введення тих чи інших навчальних дисциплін до різного типу освітніх закладів, використання наявних підручників. Часопис намагався вирішити й проблему відкриття у краї університету.

Деякі часописи видавали самі вчителі шкільних округів. До таких належав дитячий журнал «Наш рідний край» (1922-1938), який виходив щомісяця, крім липня й серпня. Цей регіональний журнал, що спочатку обслуговував Севлюш (Виноградів), Хуст, Рахів і Тересву, згодом переріс у крайовий. Редактором його був видатний педагог Закарпаття, високоосвічена людина й глибокий науковець Олександр Маркуш.

Великої популярності серед дітей, шкільної молоді та дорослих набув журнал «Пчїлка» (1923-1932), який на перших порах був зорієнтований на читача як природниче видання (і це закономірно, бо був ілюстрованим додатком до журналу «Підкарпатське пчолярство»). Щоправда, своє призначення «Пчїлка» кілька разів змінювала. Орієнтація й концепція часопису згодом трансформувалися: журнал став загальнопедагогічним.

Особливим явищем педагогічної періодики в цей період був випуск шкільних календарів: Календар «Приятель школяра» (1925-1926) / Уложили Леонід Бачинський і Павло Кукурудза. Ужгород, 1924-1925; «Ученический календарь на 1928-29». – Ужгород: Школьная помощь, 1928; «Кишеньковий календарик «Колос» на 1938-39 шкільний рік». – Ужгород, 1938; «Карманний календарь на 1939-40 учебный год». – Ужгород, 1939. Вони також пропагували освітньо-педагогічні знання.

Педагогічна періодика Закарпаття чехословацького періоду, зростаючи кількісно і якісно, відіграла важливу роль у консолідації місцевої інтелігенції, в утвердженні самосвідомості населення й піднесенні його культури. Вона висвітлювала проблеми освіти, навчання й виховання, вела цілеспрямовану боротьбу проти денационалізації автохтонів.

Розвиток педагогічної преси був зумовлений творчою діяльністю

талановитих учителів, культурно-освітніх і політичних діячів, учених, письменників, як вихідців із Закарпаття, так і українських емігрантів зі Східної України (А. Волошин, В. Гренджа-Донський, О. Маркуш, А. Ворон, І. Панькевич та багато інших).

Підводячи підсумки, зазначимо, що українська педагогічна періодика 1900-1930-х рр. була одним із засобів легальної боротьби проти соціального й національного гноблення в галузі освіти, прагнула відстояти право на освіту українського народу, розвивалася швидкими темпами, зростала її кількість і наклади. У Східній Україні відчувався великий вплив російської періодичної педагогічної преси, а в Західній Україні – німецької педагогічної періодики. Прогресивне значення української педагогічної періодики полягає в тому, що вона в тяжких умовах переслідувань будила громадську думку, підносила свій голос на захист освіти народу й прав учителів і попри всі труднощі відкрила світовій спільноті цілу плеяду великих імен українських педагогів – М.П. Драгоманов, М.І. Костомаров, П.О. Куліш, О.Я. Кониський, П.Д. Юркевич, Б.Д. Грінченко, І.Я. Франко, І.І. Огієнко, С.Ф. Русова, Я.Ф. Чепіга та багато інших. На хвилі усвідомлення побудови національної системи освіти виникали газети, журнали, додатки, календарі, редакції та упорядники яких ставили за мету ліквідацію безграмотності у краї, піднесення наукового й навчально-методичного рівнів учителів. У цей час педагогічна преса розширила свої цілі та функції, в основу яких було покладено ідеї національного самоусвідомлення в полікультурному просторі.

Подальші наукові розвідки в цьому напрямі полягатимуть у детальному розгляді педагогічної спадщини окремих періодичних видань та дослідженні публіцистичних творів педагогів того часу за окремою тематикою й у ракурсі завдань часу.